

ku specifičan crkvenoslavenski biljeg kojim se postiže književna stilizacija višega jezičnoga registra. Autor osim toga uočava zanimljivu dvojnost s obzirom na punoznačnost riječi: suznačne riječi – kao zatvoren, malen i time dobro poznat skup riječi – uglavnom su crkvenoslavenske, dok se kod samoznačnih Kožičić pobrinuo za bolju razumljivost, pa ih je zamjenjivao hrvatskim izrazima, iako je dobro poznate crkvenoslavlenizme kao što su primjerice *rab*, *blagouhanie* i *riza* ostavio nepromijenjenima, upravo radi ostvarivanja ravnoteže.

Knjiga *Jezik »Misala hruackoga«: Studije o jeziku Misala Šimuna Kožičića Benje (1531.)* zaokruženo i znalački osvjetljava dosad nedovoljno i nepotpuno poznatu važnu dionicu hrvatskoga glagoljaštva, smještajući ju u kontekst cjelokupnoga razvoja hrvatskoga književnoga jezika. Pitanje koje je nekoliko desetljeća pobuđivalo zanimanje filologa ovom je knjigom i sustavnim istraživanjem iz kojega je ona nastala dobilo pouzdan i uvjerljiv odgovor. Prilagodбом metodologije i uzimanjem u obzir izvanjezičnih činjenica autori studijâ pokazali su i dokazali Kožičićevu domišljenu koncepciju jezika koji je po njegovoj zamisli trebao služiti kao jedinstven književni jezik, bez obzira na funkciju pojedinoga teksta. Autori pripadaju ponajboljim stručnjacima u područjima koja opisuju, a u timskom se radu međusobno dopunjuju. Na svemu navedenom treba im čestitati i poželjeti nastavak njihove plodne suradnje na novim projektima.

SANDRA POŽAR

Ana KOVAČEVIĆ, *Negacija od čestice do teksta. Usporedna i povijesna raščlamba negacije u hrvatskoglagoljskoj pismenosti*, Staroslavenski institut, Zagreb 2016., 377 str.

Knjiga Ane Kovačević najnoviji je doprinos temi za koju je u posljednjih desetak godina ponovno pobuđeno zanimanje u hrvatskome jezikoslovlju – negaciji kao univerzalnoj jezičnoj pojavi, a osobita je vrijednost knjige što se po prvi put taj predmet obrađuje s povijesnoga aspekta, u hrvatskoglagoljskoj pisanoj baštini.

U nadahnutom predgovoru autorica uvodi čitatelja i čitateljicu, ne nužno jezikoslovne znalce, u sadržaj knjige, gdje pred sebe postavlja prilično zahtjevan zadatak: u korpusu hrvatskoglagoljskih tekstova crkvenoslavenskoga razdoblja negaciju podvrgnuti raščlambi na sve tri razine: morfološkoj, sintaktičkoj i nadrečeničnoj. Osim te raščlambe, knjiga nudi i usporedbu opisa negacije u hrvatskoglagoljskim tekstovima sa starocrkvenoslavenskim te grčkim i latinskim, ali i s drugim slavenskim i neslavenskim jezicima, pružajući tako priliku za praćenje daljnjega razvoja niječnih posebnosti u povijesti hrvatskoga jezika.

Autorica je knjigu razdijelila na dva dijela, odnosno osam cjelina, koje se mogu iščitavati i zasebno, ovisno o interesu i potrebama čitatelja. Prvi dio tako donosi općelingvistička i paleoslavistička saznanja o negaciji, dok je drugi posvećen raščlambi negacije na morfološkoj, sintaktičkoj i nadrečeničnoj razini. Iako sintaktička negacija očekivano, rekla bih, zadobiva najveću pozornost, svaka knjiga koja počiva na korpusu tekstova bila bi krnja kad ne bi sadržavala dio posvećen diskurzu, te stoga autorica jedno poglavlje posvećuje upravo nadrečeničnoj negaciji, odnosno pragmatičkim, retoričkim i stilskim obilježjima negacije u diskurzu – temi koja je u hrvatskome jezikoslovlju gotovo jednako rijetka kao i dijakronijsko istraživanje negacije. No krenimo redom.

U uvodnom se poglavlju autorica bavi samim pojmom negacije, odnosno izrazom *negacija*, koji se koristi u različitim znanstvenim disciplinama, te se zatim ukratko osvrće na uporabu tog izraza u okviru humanističkih i društvenih znanosti, točnije u filozofiji i logici, pod čijim je teorijskim i terminološkim utjecajem nastao i velik dio jezikoslovnih promišljanja o negaciji. Autorica se zatim, prije bilo kakve raščlambe, u drugom poglavlju usredotočuje na terminologiju i pojmove vezane uz negaciju u jeziku i jezikoslovlju te utvrđuje osnovnu dvojnost termina *negacija*, koji se može odnositi ili na samu jezičnu pojavu nijekanja ili na pojedini izraz kojim se negacija izražava. U svojoj se knjizi A. Kovačević odlučuje za prvo značenje termina *negacija*, dok za različite formalne niječne izraze rabi nazive *niječna čestica*, *niječni veznik*, *niječni prijedlog* i *niječni predmetak*. Potom se prelazi na tumačenje termina *niječnost* kao objektivne pojavnosti, odnosno izrazna očitovanja negacije u jeziku te time nužno užega pojma od negacije, koja u sebi sadrži i semantičku i vrijednosnu interpretaciju te ovisi ne samo o kontekstu već i o govornikovu odnosno slušateljevju znanju o svijetu, pa je

dakle subjektivna pojavnost koja ne mora uvijek biti protumačena kao poricanje ili negiranje. Stoga autorica razlikuje *niječno* značenje, odnosno značenje jezične negacije, od *negativnoga* značenja koje implicira nešto 'loše', ali ne mora formalno biti izraženo niječnim izrazom. Također se navodi i razlikovanje implicitne (podrazumijevane) negacije od eksplicitne, na koju je ponajprije usmjereno istraživanje negacije u ovoj knjizi. Valja napomenuti da tako pedantno utvrđivanje i razlučivanje naziva, koji su počesto nedosljedni (pa tako, priznajem, i kod autorice ovih redaka), čitateljima svakako olakšava jer dodatno usustavljuje ovu iznimno složenu jezičnu pojavu.

Prije nego što se prijeđe na treće poglavlje, posvećeno hrvatskomu crkvenoslavenskom jeziku, autorica ne propušta dati kritički pregled prinosa hrvatskoga jezikoslovlja općoj teoriji negacije te se ujedno ograđuje i odmiče od bilo kakva tumačenja negacije (ili koje druge jezične pojave) s logičkoga motrišta, odnosno s pomoću logičkih pojava, navodeći: »Pretpostaviti jeziku nešto što prikazujemo jezikom, a onda jezik i objašnjavati time što on, između ostaloga, prikazuje čini lingvistiku pomoćnom disciplinom, a prirodne jezike kao predmet proučavanja tek posrednicima u otkrivanju nekih drugih pojava.« (str. 28). No autorica je isto tako svjesna da jezik jest posrednik u izražavanju spoznaja i činjenica mnogih drugih znanstvenih disciplina, te stoga nastoji polazište u objašnjavanju lingvističkih pojava naći ponajprije u empirijskom promatranju prirodnih jezika. Zato i određenje negacije u knjizi ograničava na lingvističke okvire, uključivši ipak u istraživanje i ona tumačenja negacije čije se teorijsko polazište razlikuje od njezina vlastita. Na samome kraju ovog poglavlja autorica daje kratak prikaz negacije na morfološkoj, sintaktičkoj i diskurznoj razini, koji služi kao svojevrsni uvod u zasebna poglavlja posvećena svakoj od tih razina u nastavku knjige, ali i zaokružuje, zajedno s trećim poglavljem, dio knjige koji zainteresirani čitatelj, čak i da ne krene dalje, može pročitati i time steći dobar opći uvid u pitanje negacije u jezikoslovlju te identiteta i povijesti hrvatskoga jezika.

Potonja se tema razlaže u trećem poglavlju, gdje se osobito vidi da je autorica na »svojem terenu«. Tu se prvo na trenutak negacija ostavlja po strani kako bi se čitatelje upoznalo s poviješću hrvatskoga jezika, točnije sa statusom hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika u okviru te povijesti. Budući da su tekstovi hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika polazište njezina istra-

Živanja o negaciji, autorica smatra potrebnim raspraviti upitnost identiteta toga idioma, koja se u novije vrijeme pojavila u kroatističkim medievističkim krugovima. Pritom se (opravdano) odmiče od genetskoga kriterija kao osnovnoga pri razvrstavanju jezika i priklanja tumačenjima koja uzimaju u obzir i lingvistički i sociolingvistički identitet nekoga jezika, te time dopuštaju da se hrvatski crkvenoslavenski jezik istodobno promatra i kao dio općeslavenske matice i kao sastavni dio pisane povijesti hrvatskoga jezika, odnosno temeljni idiom na kojem još od 12. stoljeća Hrvati izvode liturgiju i na kojem se u ovoj knjizi istražuje negacija. Tu raščlambu autorica započinje u drugome dijelu poglavlja opisima negacije u gramatikama starocrkvenoslavenskoga, gdje su vidljiva njezina osnovna obilježja – niječnice *ne* i *ni*, prisutnost niječnoga slaganja (koje se u starocrkvenoslavenskome, kao i u mnogim jezicima, nije provodilo ako su niječna zamjenica ili prilog ispred glagola), dvostruka negacija, objekt u genitivu uz zanimljive glagole, razdvajanje *ni-* i osnove kod niječnih zamjenica u prijedložnim izrazima, razlikovanje rečenične i sastavničke negacije, prenošenje potvrdnoga značenja niječnom rečenicom i dr. S druge strane, negacija je u starocrkvenoslavenskome imala i nekih posebnosti, primjerice u zapovjednom načinu, gdje su se zabrana ili zahtjev mogli izreći infinitivom, ili u činjenici da čestica *ne* nije bila vezana uz finitni glagolski oblik. Gledajući sveukupni doseg i relevantnost već postojećih radova o jezičnoj negaciji u starocrkvenoslavenskome – pri čemu se osobito ističu radovi L. Moszyńskog (1971.) i R. Večerke (1996.) – autorica zaključuje da se ni pojedini suvremeni slavenski jezici ne mogu pohvaliti tako bogatom sadržajnom slikom. Na kraju ovoga dijela knjige A. Kovačević okreće se hrvatskomu crkvenoslavenskom jeziku u kojem, do njezina rada, sustavna istraživanja negacije nije bilo iako su pojedini autori proučavali neke njezine vidove na morfološkoj i sintaktičkoj razini, prije svega pitanje genitiva negacije (ili slavenskoga genitiva) te pojavu niječnog slaganja. Tu se ujedno očituju i najzamjetnije razlike u usporedbi sa suvremenim hrvatskim jezikom. Naime, u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku niječno se slaganje nije uvijek provodilo, na što je utjecaj imao jezik predložka – grčki ili latinski. Kada je pak riječ o genitivu negacije, objekt zanimljiva prijelaznoga glagola dosljedno je bio u genitivu, no u mlađim tekstovima postupno biva zamijenjen akuzativom. Iako autorica ne propušta pojasniti unutarnju diferencijaciju hrvatskoga crkvenoslavenskoga idioma,

odnosno postojanje sjeverne i južne skupine kodeksa (pri čemu su u potpunosti vidljive inovacije i pomlađenost), u knjizi odlučuje prednost dati vanjskoj diferencijaciji, tj. uvažavanju cjeline hrvatskoga crkvenoslavenskog u odnosu na starocrkvenoslavenski i na grčki i latinski jezik predložaka te na kasnije književne idiome i standardni jezik. Razlog za to leži u širini zahvata kojim autorica oblikuje prvo sustavno istraživanje negacije, koje uključuje cjelinu korpusa i hrvatski crkvenoslavenski određuje s obzirom na pojavu negacije u cjelini.

Korišteni korpus raznolik je, reprezentativan i pažljivo odabran. Riječ je o korpusu hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika nastalom u Staroslavenskom institutu u Zagrebu za izradu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. To je povijesni, referentni i ujedno paralelni korpus (jer uključuje i grčke i latinske usporedne tekstove) te obuhvaća sačuvane fragmente, misale, brevijare, zbornike i dr. nastale između 12. i 16. stoljeća, pri čemu u nj primjerice nisu uključeni svi sačuvani misali i brevijari, već samo oni koji su stariji, žanrovski raznovrsniji i opsežniji. Sadržajno pak tekstovi pripadaju biblijskim, odnosno liturgijskim, hagiografskim, legendarnim, apokrifnim te crkvenopravnim tekstovima. Autorica je iz zbornika ciljano odabrala one tekstove koji sadrže arhaičnija jezična obilježja, odnosno one u kojima prevladava književni crkvenoslavenski jezik, a ne govorna čakavština. Popis transliteriranih i kritički priređenih tekstova, zajedno s njihovim grčkim ili latinskim predlošcima tamo gdje postoje, autorica donosi na kraju knjige u *Dodatku II*. U poglavlju posvećenom negaciji u diskurzu u analizu su uključena i dva dodatna izvora tekstova: *Lobkovicov kodeks* i *Kožičićev Misal hruacki*, potonji osobito zbog specifična jezika njegova autora. Metodologija koju A. Kovačević primjenjuje također je podređena korpusu, odnosno njegovoj analizi, te je prije svega deskriptivna. Ona je usto i kontrastivna jer se provodi usporedna raščlamba, kako sinkronijska (između hrvatskoga crkvenoslavenskog i grčkoga i latinskoga te s ostalim redakcijama), tako i dijakronijska (između hrvatskoga crkvenoslavenskog i starocrkvenoslavenskoga te s kasnijim razdobljima hrvatskoga). Kada je riječ o teorijskom okviru, autorica ispravno uviđa da, barem zasad, ne postoji teorija koja negaciju, kao iznimno složenu jezičnu pojavu, zahvaća u njezinoj cjelini. Stoga se, iako se mjestimično naslanja na generativne pristupe, u knjizi odlučuje za teorijski okvir nastao pod utjecajem R. Dixona (1997.) i

M. Dryera (2006.) nazvan osnovna lingvistička teorija (eng. *basic linguistic theory*). Riječ je o opisnoj teoriji koja tradicionalni gramatički opis nadograđuje strukturalističkim, generativnim i osobito tipološkim pristupima, klonući se strogoga formalizma i oslanjajući se na semantička promišljanja, što je čini osobito prikladnom za radove koji se bave većim brojem jezika, koje nastoje opisati na razumljiv i pristupačan način, a to je slučaj i u ovoj knjizi.

Dva poglavlja koja slijede – *Morfološka negacija* i *Sintaktička negacija* – središnji su dio rada. U prvome od njih raščlanjuju se svi leksemi s niječnim predmetcima *ne-*, *bez-* i *ni-*, kojima se u hrvatskome crkvenoslavenskom izražava eksplicitna negacija. Ispituje se njihov suodnos, podrijetlo i morfonološka svojstva te se ujedno prikazuju i načini njihova prevođenja, odnosno njihove paralele u grčkome i latinskome. Autorica posvećuje pažnju i značenju navedenih predmetaka te utvrđuje da je predmetak *ne-* nositelj općeg niječnoga značenja te je kao takav i najzastupljeniji, dok preostala dva predmetka imaju posebno niječno značenje, što posljedično ograničava i leksičke kategorije kojima pripadaju osnove uz koje dolaze. Tako se primjerice predmetak *ni-* pojavljuje isključivo sa zamjeničkim osnovama, a izvedenice su zamjenice, prilozi i pridjevi. Prevlast pridjeva kao najučestalije vrste riječi s niječnim predmetcima zamjetna je, a autorica to pripisuje ne samo činjenici da su pridjevi i inače jedna od najbrojnijih vrsta riječi već i njihovu prototipnom značenju ‘svojstva’, koje je apstraktnije od značenja ostalih vrsta riječi te kao takvo sukladnije doslovnomu značenju negacije, koje je također apstraktno. U dijelu o morfološkoj negaciji spomenute su i tvorbeno neizvedene niječne riječi *bez*, *ne* i *ni*, koje podrazumijevaju sintaktičku negaciju te se pobliže obrađuju u poglavlju posvećenom toj temi. Autorica u ovom dijelu knjige osobito ističe i činjenicu da čak 70% morfološki niječnih riječi hrvatskoga crkvenoslavenskog nije potvrđeno u starocrkvenoslavenskom, uglavnom zbog starosti potonjega i činjenice da su se ta dva idioma razvijala unutar različitih tradicija – hrvatski crkvenoslavenski jedini unutar rimskog kruga – pa je latinski, kao jezik predložaka, pogodio, između ostaloga, i prevlasti niječnoga predmetka *ne-*. Ipak, postoje i bitne razlike između jezika predložaka i jezika prijevoda, gdje hrvatski crkvenoslavenski pokazuje zamjetnu raznolikost, osobito u slučaju niječnih zamjenica i zamjeničkih priloga kojima se prevodila morfološka neodređenost zbog niječnoga slaganja kao prepoznatljive slavenske poja-

ve. Konačno, kao vrijedan dodatak ovomu poglavlju autorica u *Dodatku I* donosi ukupan popis niječnih leksema s obzirom na predmetak, leksičku kategoriju te potvrđenost leksema u starocrkvenoslavenskome.

Pitanju niječnoga slaganja kao iznimno intrigantne jezične pojave A. Kovačević posvećuje se u dijelu o sintaktičkoj negaciji, najopsežnijemu poglavlju ove knjige, gdje postojeća saznanja nadograđuje i oprimjeruje te u sklopu njih raščlanjuje i druge opće teme jezične negacije poput položaja niječnice, razlika između rečenične i sastavničke negacije, zanijekanih jesno-niječnih pitanja i dosega negacije, kao i neke teme koje do sada u povijesnoj raščlambi hrvatskoga nisu bile (ili su bile slabo) razmatrane, poput samostalne uporabe niječnice, suprotnih i gradacijskih rečenica, isključnih rečenica, odnosa negacije i imperativnosti i dr. Autorica, za početak, niječnoj čestici *ne* vraća onu važnost i značaj koji bi ona i trebala imati, problematizirajući njezinu čestu karakterizaciju kao modalne ili modificirajuće riječi, kao i povezivanje s isključivo obavijesnim ustrojstvom (podsjetimo, na samome početku knjige otklonjen je stav da je negacija puka preoblika jesne rečenice). Kada je pak riječ o čestici odnosno vezniku *ni*, ona je u hrvatskome crkvenoslavenskom ujedinjavala službe koje u standardnome hrvatskom imaju *ne*, *ni* i *niti*, te je stoga autorica smatra hibridom: kao čestica analogna je čestici *ne*, dok kao veznik izražava niječnost sastavnice ili rečenice koju uvodi. Iako su i *ne* i *ni* u hrvatskome crkvenoslavenskom jedine čestice koje su mogle biti i samostalne i nesamostalne, u daljnjoj je povijesti hrvatskoga u samostalnoj uporabi prevagnula čestica *ne*. U nesamostalnoj uporabi nekoć se, kao i danas, niječnica *ne* nalazila lijevo od glagola i to uz finitne i nefinitne oblike. Uz nefinitne glagolske oblike – participe i infinitive – u hrvatskome se crkvenoslavenskom nalazila i u rečeničnoj i u sastavničkoj negaciji, dok se danas uz participe nalazi u rijetkim i stilski obilježenim iskazima. Kada je o infinitivu riječ, njegova se uporaba izvan složenih glagolskih oblika i nekoć i danas pripisivala stranomu utjecaju. I dok je u hrvatskome crkvenoslavenskom uporaba zanijekanoga infinitiva bitno raznolikija, može se reći da suvremeni hrvatski jezik ipak čuva dijelove te raznolikosti, iako u ograničenom broju konstrukcija. Takav je, primjerice slučaj s infinitivom u značenju imperativa, odnosno njegovom uporabom kao samostalnoga (niječnoga) predikata.

Odnosu negacije i imperativnosti autorica posvećuje zasebno potpoglavlje u kojem se prikazuje zanimljiv slijed koji su imperativi prošli tijekom razvoja

hrvatskoga jezika: od zamjenskoga imperativa tvorena prezentom glagola i česticom *da*, preko kasnijega uključivanja oblika perfekta do suvremenoga stanja u kojem je uporaba prezenta ograničena na jasne imperitive, dok se niječni tvore pomoću perfekta. Takav razvoj ujedno pokazuje i složenost imperativnosti kao pojave usko povezane s glagolskim vremenom i, osobito, vidom. Naime, starocrkvenoslavenski jezik tvorio je i svršene i nesvršene niječne imperitive da bi u mlađim razdobljima ta težnja prevagnula u korist nesvršenih oblika, pa je tako općeslavenska pojava da se niječni imperativ izražava upravo nesvršenim glagolskim vidom. Ipak, zbog činjenice da je u starocrkvenoslavenskom iznimno otežano raspoznavanje glagolskoga vida, taj zadatak nije ništa lakši ni u zadanom korpusu hrvatskoga crkvenoslavenskog, pa se autorica stoga bez podrobnije raščlambe samo osvrće na tipove niječnih imperativa u hrvatskoglagoljskim tekstovima crkvenoslavenskoga razdoblja.

Od ostalih tema koje autorica razlaže u ovom poglavlju posebno bih izdvojila pojavu niječnoga slaganja kao jednoga od najrazlikovnijih obilježja svojstvenih slavenskoj sintaktičkoj negaciji, koje je predmetom rasprava mnogih teorijskih pristupa i istraživanja ne samo slavenskih već i mnogih drugih jezika. Autorica više puta naglašava kako je niječno slaganje jedno od najzamjetnijih obilježja starocrkvenoslavenskoga, u kojem se nije uvijek provodilo, a takav je slučaj i s hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom, gdje se slučajevi bez niječnoga slaganja mogu naći u tekstovima čiji je predložak bio latinski, pa je najvjerojatnije riječ o nesvjesnom činu prevoditelja. U suvremenom je hrvatskom standardu niječno slaganje obvezno, a prisutno je, u raznolikim očitovanjima, i u većini svjetskih jezika. Imajući u vidu (pre)-česta nastojanja nekih sintaktičkih pristupa da niječno slaganje tumače kao pleonazam i zalihosnu jezičnu pojavu, A. Kovačević zalaže se za drugačiju perspektivu te kirurški preciznim stilom, što je i inače odlika ove knjige, utvrđuje da je riječ o gramatikaliziranoj pojavi čiji je značaj bitan i ne može se svesti na zalihosnost te iznosi stav s kojim se možemo samo složiti: niječno slaganje na određeni način provodi i poznaje većina svjetskih jezika te ga stoga ne bi trebalo istraživati u odnosu na njegovo neprovođenje, odnosno bitno malobrojnije jezike koji ga ne provode. Većina se ne bi trebala podređivati manjini i ono što joj pripada smatrati devijacijom od »očekivanoga« i »logičkoga«. Time lingvistika iznevjerava svoj empirijski karakter koji joj je nuždan da bi bila vjerodostojna, smatra Kovačević (str. 233).

Predzadnje poglavlje knjige autorica posvećuje nadrećeničnoj negaciji, odnosno negaciji u diskurzu, svjesna da se tek na toj razini u potpunosti otkrivaju pragmatička, stilska i retorička svojstva negacije. Prvo se raspravlja o pragmatičkoj negaciji i o postojećim diskurzim istraživanjima te se zatim autorica kratko osvrće na pojavu negacije u umjetničkim oblicima, točnije u književnim proznim i poetskim tekstovima te u frazeološkim izričajima, da bi na kraju podrobno analizirajući tri hrvatskoglagoljska teksta pokazala kako negacija može biti svjestan izbor u gradnji definicije, kojim iskaz postaje učinkovitiji i dojmljiviji. Na temelju provedene raščlambe autorica još jednom dokazuje da niječnost ne treba olako tumačiti kao preobliku jesnosti jer su oba tipa izražavanja neovisna, a niječnost nadilazi jesnost s obzirom na svoju obilježenost, doseg referencije i pragmatičku snagu. Niječnost ima svoj izraz, dok je jesnost zapravo obilježena izostankom niječnoga izraza, a s obzirom na to da niječnost (ipak) pretpostavlja uspostavljanje odnosa između onoga što nije i onoga što jest, negacija je i sadržajno obavjesnija te će govornik njezinom uporabom svoj iskaz učiniti zamjetnijim i izražajnijim.

U *Zaključku* autorica sažima saznanja do kojih je došla svojim istraživanjem te pokazuje da je upravo konkretna jezična raščlamba kojoj je podvrgnula odabrani korpus ključ kojim paleokroatistika tek treba učvrstiti svijest o pripadnosti hrvatskoga crkvenoslavenskoga povijesti hrvatskoga jezika te pokazati sve bogatstvo njegovih jezičnih mogućnosti, što je i polazište ove knjige. Iznimno bogat popis korištene literature s čak 358 jedinica pokazuje ne samo da se A. Kovačević temeljito pripremila za svoje istraživanje već i samu širinu njezina zahvata u kojem gotovo nema vida jezične negacije koji nije obrađen i poduprt mnogobrojnim primjerima iz raščlanjenih tekstova i drugih izvora, pa je tako ova knjiga prilog i jezikoslovnim spoznajama o negaciji uopće.

Knjiga Ane Kovačević djelo je kojemu je cilj, kako autorica navodi u *Predgovoru*, potaknuti čitatelje da promišljaju o temi i ponuđenoj raščlambi te se s njome »slože ili nadovežu, dopune ili ospore«. U tom je nastojanju autorica u potpunosti uspjela, stvorivši vrijedno, zanimljivo i pažljivo napisano djelo, koje će biti nezaobilazno paleokroatistima i ostalim lingvistima koji se bave negacijom kao jezičnom pojavom te privlačno svakomu jezikoslovnom entuzijastu.

IRENA ZOVKO DINKOVIĆ